

TÜRK EKONOMİSİNDE YAPISAL DEĞİŞME

Doç. Dr. Mehmet SELİK

Bundan önceki bir yazımızda (*) çeşitli ülkelerin ekonomik gelişme dereceleri ile ekonomik bünyelerinde meydana gelen değişmeler arasındaki ilişkileri incelemiş, ve bir ülkede ekonomik gelişme ile birlikte ekonomik yapının değişmekte, yani tarım sektörünün toplam milli hasıla ve tarım sektöründe faal nüfusun toplam faal nüfus içindeki paylarının gittikçe azalmakta, buna karşılık, önce sanayi sektörünün daha sonra, yani gelişmenin daha ilerideki aşamalarında, hizmet sektörünün paylarının artmakta olduğunu göstermeye çalışmıştık.

Cumhuriyet Türkiyesi yarım yüzyılını idrak etmek üzeredir. Bu süre boyunca ekonomik bakımdan, bir ölçüde, geliştiği de muhakkaktır. Ve ekonomik gelişmesine bağlı olarak ekonomik bünyesinin de değişikliğe uğramış olması tabiidir. Burada bu sorunu daha yakından incelemeye çalışacağız. Bunun için önce üç büyük sektörün toplam milli hasıla içindeki yüzde paylarının nasıl ve ne kadar değiştiklerini ele alacak, sonra bu sektörlerin toplam faal nüfus içindeki yüzde paylarında meydana gelen değişmeler üzerinde duracağız. İncelememiz 1927-1967 yılları arasındaki 40 yıllık dönemi kapsamaktadır.

1927-1947 yılları milli gelini için Dr. Aysel Yenal'ın «*Türkiyenin İktisadi Gelişmesi : 1927-1960*» adlı yayınlanmamış Doçentlik Tezi'nde verdiği rakamlara dayanacak, daha sonraki yıllar için Devlet İstatistik Enstitüsü (İstatistik Genel Müdürlüğü) nün verilerini kullanacağız. Dr. Yenal 1948'den önceki yıllar için milli gelirin ancak üç büyük sektör arasındaki dağılımının saptanabildiğini, bunları meydana getiren alt sektörler (tarım : çiftçilik, ormancılık, balıkçılık sanayi: imalat sanayi, madencilik, enerji-su-hg., inşaat sanayii; hizmet : ticaret, ulaştırma, banka-sigorta, devlet hizmetleri,

(*) S.B.F. Dergisi, Cilt : XXIV, Sayı: 1, (Mart 1969).

vs.) itibariyle dağılımının saptanmasına imkân olmadığını belirtmektedir. 1948 yılı ve sonrası için alt - sektörler arası dağılım mevcuttur.

Aşağıda Tablo - 1'de 1948 yılı fiyatlarıyla hesaplanmış Türkiye Milli Gelirinin (yurtiçi geliri olarak) 1927-1967 döneminde üç büyük sektör arasındaki mutlak, Tablo-2'de nispi (yüzde) dağılımı görülmektedir.

Tablo - 2'den çıkarılabilecek sonuçları daha açık ve sıhhatli bir şekilde ortaya koymak için, beşer yıllık ortalamalar olarak karşılaştırma yapmak yararlı olacaktır. Tablo - 3'ü bu amaçla tertiplemiş bulunuyoruz.

Savaş sonrasında ilk beş yıllık dönemini (1948-1952 yılları) karşılaştırma ölçüsü olarak aldığımızda :

1. Tarım Sektörünün toplam milli gelir içindeki payının 40 yılda % 21 kadar azaldığını, düşme hızının savaş sonrası dönemde savaş öncesi döneme oranla biraz daha yüksek olduğunu görüyoruz.

2. Sanayi sektörünün toplam milli gelir içindeki payı 40 yılda % 11.5 artmış, ikinci dönemdeki artış hızı birinci döneme oranla çok düşük olmuştur.

3. Hizmet sektörünün toplam milli gelir içindeki payı 40 yılda % 9.5 artmış, ikinci dönemdeki artış hızı birinci dönemdeki düşme hızından daha büyük olmuştur.

4. Sanayi sektöründeki artış karşılaştırma dönemine kadar hem tarım hem de hizmet sektöründeki devamlı azalışlarla birlikte olmuşken, yani bu döneme kadar son iki sektörün payları devamlı olarak azalıp sanayi sektörünün payı devamlı olarak artmışken, bu dönemden itibaren tarım sektörünün payındaki düşme, büyük ölçüde, hizmet sektörünün payındaki yükselme ile karşılanmıştır.

5. 40 yıllık dönemin tamamı gözönüne alındığında, tarım sektörünün payındaki azalma her ne kadar sanayi sektörünün payında hizmet sektörünün payına oranla daha büyük olan bir artma ile birlikte olmuşsa da, özellikle dönemin ikinci yarısındaki bünyesel değişme eğilimi gelişen bir ekonomide beklenmesi gerekecek olandan çok uzaktır.

6. Türk ekonomisi bu yapısı ile (40-20-40), genel olarak, bugünkü gelişmiş sanayi ülkelerinin bundan yüzyıl önce sahip olduklarına benzer bir ekonomik bünyeye sahiptir.

TABLO - 1

Türkiye Millî Gelirinin (1948 Fiyatlarıyla) Üç Büyük Sektör Arasında Dağılımı, 1927 - 1967; (00.000 ilâvesiyle)

		<i>Tarım</i> S. G.	<i>Sanayi</i> S. G.	<i>Hizmet</i> S. G.	<i>Yurt İçi</i> <i>Geliri</i>
1.	1927	2.561.5	248.1	1.639.0	4.448.6
2.	1928	2.556.8	265.9	1.650.0	4.472.7
3.	1929	3.218.3	301.4	1.663.0	5.182.7
4.	1930	3.091.6	327.5	1.710.0	5.029.1
5.	1931	3.387.2	370.4	1.756.0	5.513.6
6.	1932	2.861.8	427.1	1.803.0	5.091.9
7.	1933	3.326.2	552.8	1.849.0	5.728.0
8.	1934	3.504.5	587.6	1.896.0	5.988.1
9.	1935	3.523.2	611.7	1.976.0	6.110.9
10.	1936	3.884.5	664.2	1.934.0	6.482.7
11.	1937	3.823.5	677.2	1.996.0	6.496.7
12.	1938	4.085.3	1.051.4	2.228.5	7.365.2
13.	1939	4.259.8	876.5	2.283.6	7.419.9
14.	1940	4.428.7	923.0	2.338.6	7.690.3
15.	1941	4.189.4	944.7	2.394.0	7.528.1
16.	1941	4.555.3	883.3	2.449.4	7.888.0
17.	1943	4.034.6	1.014.6	2.201.3	7.250.5
18.	1944	3.907.9	1.070.9	2.186.8	7.165.6
19.	1945	3.185.5	1.026.2	1.730.0	5.941.7
20.	1946	4.630.4	1.110.5	2.014.0	7.754.9
21.	1947	4.236.3	1.178.9	2.332.3	7.747.5
22.	1948	4.691.4	1.206.6	2.936.7	8.834.7
23.	1949	3.671.8	1.299.4	2.874.6	7.845.8
24.	1950	4.551.2	1.468.8	3.098.9	9.118.9
25.	1951	5.493.5	1.571.9	3.454.0	10.519.4
26.	1952	5.848.3	1.760.9	3.799.6	11.418.8
27.	1953	6.403.4	2.102.1	4.187.7	12.693.2
28.	1954	5.141.0	2.028.5	4.317.2	11.486.7
29.	1955	5.607.5	2.116.3	4.638.1	12.361.9
30.	1956	6.094.7	2.219.4	4.884.7	13.198.8
31.	1957	6.248.3	2.495.7	5.276.2	14.020.2
32.	1958	7.342.7	2.629.4	5.727.3	15.699.4
33.	1959	7.317.4	2.736.6	6.294.6	16.348.6
34.	1960	7.403.5	2.776.7	6.534.9	16.715.1
35.	1961	7.168.5	2.760.8	6.848.4	16.777.7
36.	1962	7.587.7	2.888.4	7.355.6	17.831.7
37.	1963	8.165.5	3.100.7	7.913.6	19.179.8
38.	1964	8.164.2	3.363.4	8.500.3	20.027.9
39.	1965	7.895.0	3.631.9	9.164.6	20.691.5
40.	1966	8.811.6	4.040.7	9.902.2	22.754.5
41.	1967	8.935.8	4.491.1	10.714.8	24.241.7

TABLO - 2

**Türkiye Millî Gelirinin (1948 Fiyatlarıyla) Üç Büyük Sektör
Arasında Nispî (%) Dağılımı, 1927 - 1967**

		<i>Tarım</i>		<i>Sanayi</i>		<i>Hizmet</i>
1.	1927	57.6	}	5.6	}	36.8
2.	1927	57.2		5.9		36.9
3.	1929	62.0	} 60	9.8	} 6	32.2
4.	1930	61.5		6.3		32.2
5.	1931	61.4		6.7		31.9
6.	1932	56.2		8.4		35.4
7.	1933	58.1		9.7		32.2
8.	1934	58.5	} 58	9.6	} 9.5	31.9
9.	1935	57.7		10.1		32.2
10.	1936	60.0		10.2		29.8
11.	1937	58.9		10.4		30.7
12.	1938	55.5		14.3		30.2
13.	1939	57.2	} 57	12.0	} 12	30.8
14.	1940	57.7		12.0		30.3
15.	1941	55.6		12.5		31.9
16.	1942	57.7		12.2		31.1
17.	1943	57.0		14.0		29.0
18.	1944	54.5	} 56	14.9	} 14.5	30.6
19.	1945	53.6		17.3		29.1
20.	1946	59.7		14.3		26.6
21.	1947	54.6		15.2		30.2
22.	1948	53.1		13.7		33.2
23.	1949	48.8		16.6		36.6
24.	1950	49.9	} 50.5	16.1	} 15.5	34.0
25.	1951	52.2		15.0		32.8
26.	1952	51.2		15.5		33.3
27.	1953	50.5		16.5		33.0
28.	1954	44.8		17.7		37.5
29.	1955	45.3	} 46.5	17.2	} 17	37.5
30.	1956	46.2		16.9		36.9
31.	1957	44.6		17.9		37.5
32.	1958	46.8		16.7		36.5
33.	1959	44.8		16.7		38.5
34.	1960	44.3	} 44	16.7	} 16.5	39.0
35.	1961	42.7		16.2		41.1
36.	1962	42.6		16.2		41.2
37.	1963	42.6		16.1		41.3
38.	1964	48.8		16.8		42.4
39.	1965	38.1	} 39	17.6	} 17.5	44.3
40.	1966	38.7		17.8		43.5
41.	1967	37.0		18.7		44.3

Kaynak : Tablo - 1.

TABLO - 3

**Millî Gelirin Üç Büyük Sektör Arasındaki Nispî (%) Dağılımı,
1927 - 1967 Arası Beşer Yıllık Ortalamalar**

	<i>Tarım</i>	<i>Sanayi</i>	<i>Hizmet</i>
1927 - 1931	60.0	6.0	34.0
1932 - 1936	58.0	9.5	32.5
1937 - 1941	57.0	12.0	31.0
1942 - 1947	56.0	14.5	29.5
1948 - 1952	50.5	15.5	34.0
1953 - 1957	46.5	17.0	36.5
1958 - 1962	44.0	16.5	39.5
1963 - 1967	39.0	17.5	43.5

Kaynak : Tablo - 2.

Üç büyük sektörü meydana getiren alt-sektörleri de kapsayan Tablo-4 ekonomik bünyede 1948-1967 yılları arasında meydana gelen değişimleri daha açık ve ayrıntılı bir şekilde görebilmemizi sağlamaktadır.

Bu tabloya göre :

1. İnşaat sektörünü kapsamayan, daha dar anlamdaki, yani madencilik, imalat sanayii, elektrik-su-havagazı üretimi alt-sektörlerinden meydana gelen, sanayi sektörünün toplam milli gelir içindeki payı 20 yıllık sürenin başı ve sonu itibariyle % 10.5'den % 13'e çıkmak suretiyle % 2.5 artmıştır. Aynı sürenin başı ve sonu itibariyle inşaat sektörünün payındaki artış % 2.5 (% 5.7 - % 3.2) 'tur. Bu itibarla, inşaat-sektörünü de kapsayan geniş anlamdaki sanayi sektörünün payındaki dönem başı ve sonu itibariyle % 5 lik artışın yarısı (% 2.5) inşaattaki artıştan, ancak % 1.8 kadarı imalat sanayiindeki artıştan meydana gelmektedir.

2. Hizmet sektörü içinde en büyük nispi artış ulaştırma ve haberleşme alt-sektöründe olmuş, bunu mesken geliri ile (% 2.7 - 5.4) serbest meslekler gelirlerindeki (% 3.7 - 5.5) nispi artışlar izlemiştir. Bu dönem toplam milli geliri içindeki paylarında en az artış olan alt-sektörler sırasıyla Devlet (% 9.9 - 11.2), mali müesseseler (% 1.5 - 2.6) ve ticaret (% 10.9 - 11.1) olmuştur.

3. Ticaret alt-sektöründe yaratılan gelir dönemin gerek başında (1948) gerekse sonunda (1966) imalat sanayi sektöründe yaratılan gelirden büyüktür.

TABLO - 4

Sektörlerin Millî Gelir (1948 Fiyatlarıyla) İçindeki Payları (%), 1948 - 1967 Yılları

	Tarım	Maden- çilik	İ. Sana- yii	Elek. Hg. Su	Sanayi	İnşaat	Ticaret	Ulaşt. Haber.	Mali Mües.	Serbest Mesl.	Mesken	Devlet
1. 1948	53.1	0.9	9.4	0.2	10.5	3.2	10.9	4.6	1.5	3.7	2.7	9.9
2. 1949	46.8	1.2	11.0	0.3	12.5	4.1	10.2	6.3	1.8	4.3	3.1	11.0
3. 1950	49.9	1.0	9.8	0.3	11.1	5.0	10.5	5.4	1.7	4.1	2.6	9.8
4. 1951	52.2	1.1	9.1	0.3	10.5	4.5	10.7	5.1	1.6	4.0	2.5	9.0
5. 1952	51.2	1.3	8.9	0.3	10.5	5.0	10.6	5.7	1.7	4.1	2.4	8.9
6. 1953	50.5	1.2	8.8	0.3	10.3	6.2	10.4	5.5	1.8	3.8	2.4	9.2
7. 1954	44.8	1.2	10.4	0.4	12.0	5.7	9.7	7.3	2.4	4.5	2.8	10.9
8. 1955	45.3	1.2	10.0	0.4	11.6	5.6	9.8	7.5	2.4	4.9	2.9	9.9
9. 1956	46.2	1.3	9.8	0.5	11.6	5.3	9.9	7.3	2.4	4.9	3.1	9.4
10. 1957	44.6	1.4	9.8	0.5	11.7	6.2	9.7	7.3	2.4	4.9	3.5	9.8
11. 1958	46.8	1.1	9.2	0.5	10.8	5.9	9.9	6.5	2.6	4.8	3.5	9.3
12. 1959	44.8	1.0	9.2	0.5	10.7	6.0	10.4	7.5	2.6	4.6	3.9	9.6
13. 1960	44.3	1.1	9.1	0.6	10.8	5.9	10.1	7.5	2.6	4.7	4.4	9.8
14. 1961	42.7	1.1	9.2	0.6	10.9	5.3	10.2	7.8	2.5	5.1	5.0	10.6
15. 1962	42.6	1.1	9.3	0.6	11.0	5.2	10.3	8.0	2.5	5.2	4.9	10.3
16. 1963	42.6	1.0	9.4	0.6	11.0	5.1	10.3	8.1	2.4	5.2	5.0	10.3
17. 1964	40.8	1.1	9.7	0.7	11.5	5.3	10.7	8.2	2.5	5.3	5.1	10.6
18. 1965	38.1	1.1	10.3	0.7	12.1	5.5	11.7	8.5	2.2	5.5	5.3	11.2
19. 1966	38.7	1.1	10.4	0.7	12.2	5.6	10.9	8.4	2.6	5.4	5.3	10.9
20. 1967	37.0	—	—	—	13.0	5.7	11.1	8.5	2.6	5.5	5.4	11.2

4. Serbest meslek hizmetleri ve mesken gelirleri toplamı dönemin başında imalat sanayii gelirinden az (üçte ikisi kadar) iken, 1966 yılında fazladır.

5. Gelişen bir ekonomide maddi üretim ve ürün dolaşımı için gerekli bazı teknik hizmetlerin ve bu hizmetler dolayısıyla doğan gelirlerin artması normal bir olay olmakla beraber, bütünü ile hizmet sektöründe doğan gelirlerin maddi üretim dolayısıyla yaratılan gelirlerden daha fazla artması, henüz sanayii gelişmemiş, tarımı modernleşmemiş bir az gelişmiş ülke için normal bir olay, sıhhatli bir gelişmenin işareti olarak görülemez. Nitekim, İkinci Beş Yıllık Plan üzerinde incelemelerde bulunan Konsorsiyum Heyetinin Raporunda bu husus açık olarak belirtilmektedir: «...temel sektörlerin Türk ekonomisi içindeki payları, Planda öngörülen istikamette gelişmekte, fakat bu gelişme ümit edilen süratle gerçekleşmemektedir. Sanayi sektörü arzu edilen süratle gelişmemekte, tarım sektörü arzu edilen süratle daralmamakta ve hizmetler sektörü ise ısrarla yüksek seviyede gelişmeye devam etmemektedir¹».

Sektörlerin toplam milli hasıla içindeki nispi payları bunların kendi gelişme veya büyüme hızlarına bağlı olarak değişir (yükselir veya düşer). Her bir sektörün büyüme hızının ülke ortalamasına göre durumu, o sektörün toplam hasıla içindeki payının büyüme veya küçülme hızının büyüklüğünü tayin eder.

Birinci Beş Yıllık Planda net hasılasının ilk plan döneminde yılda ortalama yüzde 6.8 oranında, tarım sektörü hasılasının yüzde 4.2 oranında, sanayi sektörü hasılasının yüzde 12.3 ve hizmetler sektörü hasılasının yüzde 7.2 oranında artacağı tahmin edilmiştir. Bu büyüme hızlarına göre sanayi sektörü hasılasının milli hasılaya oranında önemli bir yükselme, tarım sektörünün oranında azımsanmıyacak bir düşme, hizmet sektörünün ortalama büyüme oranına yakın (veya ondan biraz yüksek) bir büyüme oranı ile toplam içindeki payının hafifçe yükselme olacağı beklenebilirdi. Oysa, gerçekte ulaşılan büyüme hızları tahmin edilenden farklı (net milli hasıla: 6.4; tarım: 3.5; sanayi: 8.9; hizmetler: 7.6) olmuş, ve istenilen büyüklükte bir bünye değişmesi gerçekleşmemiştir. İkinci Beş Yıllık Plan dönemi için tahmin edilen hızlar şöyledir: net milli hasıla: 6.8; tarım: 4.1; sanayi: 12.0; hizmetler: 6.8. Açıkça görüldüğü gibi, hizmetler sektörünün sanayi sektörünün göstereceği bü-

(1) İkinci Beş Yıllık Plan Hakkında Konsorsiyum Raporu, Devlet Planlama Teşkilâtı Dergisi, Sayı: 7, S. 14.

yümenin yarısından ancak biraz fazla, fakat ülke ortalamasından daha fazla bir büyüme göstermesi istenmemektedir. Planlama Teşkilâtının hesap ve tahminleri hakkında aynı konsorsiyum heyetinin görüşü şudur : «... tarım sektörünün İkinci Plan döneminde yüzde 4.1 oranında bir kalkınma hızı gerçekleştirmesi zor olacaktır. Sanayi sektörünün kalkınma hızının da 1962 ile 1966 yılları arasında elde edilen hızın üçte biri fazlasıyla gerçekleşmesi zor olacaktır. Hizmetler sektöründeki artışı da planda, teklif edilen seviyede tutmak aynı şekilde güç olacaktır.²»

İkinci Beş Yıllık Plan döneminde de Birinci Beş Yıllık Plan dönemindekilere yakın gelişme hızları gerçekleşecek olursa, tarım sektörünün milli hasıla içindeki payında meydana gelecek düşmenin beklenenden de büyük olmasına karşılık, hizmetler sektörünün payında beklenenden büyük, sanayi sektörünün payında ise beklenenden küçük artışlar olması gerekir. Böyle bir gelişme ise, daha önce, son yirmi yıllık dönem için tespit etmiş bulunduğumuz gelişme seyrinde henüz önemli bir değişme meydana gelmediği anlamını taşır.

Türk ekonomisinin bugünkü üretim yapısı ve bu yapı içinde bu gün geçerli olan gelişme hızları ile elde edilen gelirin maddi üretim ve hizmet üretimi bileşimine bir kere daha bakalım. Türk ekonomisinin son yıllardaki milli hasıla bileşimi yaklaşık olarak T: 40 - S: 20 - H: 40 gibidir. Yani, milli hasıla 100 milyar lira ise, bunun 40 milyarı çeşitli hizmetlerden meydana gelmektedir. Tarımın yüzde 3.5, sanayiın yüzde 9 ve hizmetlerin yüzde 7.5 luk bir hızla artmakta olduklarını varsaydıgımızda, bir yıl içinde elde edilecek tarım ürünü fazlası: 1.4, sanayi ürünü fazlası: 1.8, ve hizmetler üretimi fazlası: 3.0 milyar lira değerinde olacaktır. Bir yıllık $1.4 + 1.8 = 3.2$ milyar değerindeki maddi üretime karşılık 3 milyar lira değerinde hizmet üretimi. Bu durumun, maddi üretimi, yani tarımsal ve endüstriyel üretimi, mutlak miktar ve değer olarak büyük olmayan ve hizmet ihraç etmeyen bir az gelişmiş ülke için sıhhatli bir durum olmadığı açıktır.

İkinci olarak, ekonominin faal nüfusun sektörlere dağılışı anlamındaki yapısını inceleyeceğiz. Burada herşeyden evvel iki önemli güçlük veya problemle karşılaşyoruz. Bunlardan biri, tarım sektöründe faal kadın nüfusla ilgilidir. Diğeri, bütün nüfus sayımlarında aynı tanım ya da sınıflandırmaya bağlı kalınarak hareket edil-

(2) Ibid., S. 13-4.

memiş olmasından dolayı hizmet sektöründe faal nüfusun tutarlı bir tesbitinin yapılamamış olmasından ileri gelmektedir.

Bundan önceki yazımızda belirttiğimiz gibi, Colin Clark uluslararası karşılaştırmada yarattığı güçlüklerden dolayı, tarımda faal kadın nüfusu toplam faal nüfusa hiç katmamaktadır. Bu, iki zıt yoldan biridir. Diğeri, tarımda faal olarak saptanan kadın nüfusu toplam faal nüfus içinde aynen bırakmaktır. Ortalama bir yol, tarımda faal olarak saptanan kadın nüfusu tarımda faal toplam nüfusa ve dolayısıyla ekonomide faal toplam nüfusa belli bir oranda katmaktır. Örneğin, Dr. Yenal, daha önce de yararlandığımız çalışmasında, tarımda faal nüfusu sayımlarda saptanmış olduğu miktarlarla olmamakta, yaklaşık olarak tarımda faal erkek nüfusun yarısı kadar almaktadır. Buna göre, Türkiye'de tarım sektöründe faal her üç kişiden ikisi erkek biri kadın olmaktadır. Biz, aşağıda toplam faal nüfusun sektörler arasındaki dağılımını incelerken, her üç yolu da izleyeceğiz.

İkinci probleme gelince, 1935, 1940 ve 1945 nüfus sayımlarında bütün ordu mensupları (erler, subaylar, yedek subaylar, ve askeri memurlar) 'hizmetle ilgili meslekler' grubunda gösterilmişlerdir. Buna karşılık, 1950 ve 1955 sayımlarında (ve bunlardan sonraki sayımlarda muvazzaf subaylar ve askeri memurlar toplam işgücüne (veya faal nüfusa) dahil edilmemiş, 'mesleksizler' ya da 'iyi tarif edilemeyenler' grubunda yer almışlardır. Fakat yedek subay ve erler askerden önceki mesleklerine göre tasnif edilmişlerdir. 1927'de ise, bütün ordu mensupları, yani muvazzaf subay ve askeri memurlar gibi yedek subay ve erler de 'mesleksiz' sayılmışlardı. Bu durumda 1935, 1940 ve 1945 yıllarındaki sayım sonuçlarını 1950 ve daha sonraki sayım sonuçlarıyla doğrudan doğruya veya oldukları gibi karşılaştırmak mümkün değildir. Bunun için, örneğin, Dr. Yenal'ın yaptığı gibi bir düzeltme yoluna gitmek gerekir.³ Oysa, 1927 yılı sonuçları 1950 ve sonrası sayım sonuçları ile herhangi bir düzeltmeye gidilmeden karşılaştırılabilir. Bu yıllardaki sayımlarda önemli bir farka yol açabilecek sınıflama tutarsızlığı mevcut değildir. Bu sayımlarda hizmet sektöründeki faal nüfus, diğer üç sayımda olduğu gibi, ordu mensuplarının hizmet sektöründe gösterilmemesinden dolayı yükselmiş değildir.

Toplam faal nüfusun sektörler arası dağılımını incelenirken 1927-1965 yılları arasındaki değişimleri bu süre içinde yapılmış olan bütün sayım sonuçlarına göre tespit etmek daha iyi olabilirdi. Ne var ki, yukardaki kısa açıklamanın da gösterdiği gibi, eldeki verilerin

(3) Bk. Metinde zikredilen yayınlanmamış Doçentlik Tezi, S. 125-6.

birbirini tutmayan tanım veya sınıflandırmalara göre toplanmış olması, böyle bir işi imkânsız kılmaya bile, bundan beklenebilecek yararı önemli bir ölçüde azaltmakta veya şüpheli bir hale getirmektedir. Bu itibarla, aşağıda 1927 yılındaki durum başlangıç noktası olarak alınacak ve karşılaştırma 1955 ve daha sonraki sayım sonuçlarından çıkan durumlar arasında yapılacaktır.

Aşağıdaki tabloda (Tablo - 5) 1927 yılı durumlarını Dr. Yenal'ın çalışmasında mevcut olan verilere dayandırıyoruz. Dr. Yenal, 1927 yılındaki toplam faal nüfusun üç büyük sektör arasındaki dağılımını her sektördeki erkek ve kadın faal nüfus itibariyle ve mutlak sayılar olarak vermektedir.⁴ Tarımda faal kadın nüfusun sayısı bilindiğine göre, tarımda faal kadın nüfusun tamamını toplam faal

TABLO - 5

Toplam Faal Nüfusun Üç Büyük Sektör Arasında Dağılımı (%), 1927 - 1965 Yılları

I. Tarımda Faal Kadın Nüfusun Tamamı Toplam Faal Nüfusa Dahil

	<i>Tarım Sektörü</i>	<i>Sanayi Sektörü</i>	<i>Hizmet Sektörü</i>
1927	86.8	4.9	8.5
1955	82.2	8.8	9.0
1960	79.0	10.3	10.7
1965	76.8	11.2	12.0

II. Tarımda Faal Kadın Nüfus Tarımda Faal Erkek Nüfusun Yarısı Kadar

	<i>Tarım Sektörü</i>	<i>Sanayi Sektörü</i>	<i>Hizmet Sektörü</i>
1927	82.9	6.2	10.9
1955	77.3	11.2	11.5
1960	73.6	12.9	13.5
1965	71.5	14.0	14.5

III. Tarımda Faal Kadın Nüfus Toplam Faal Nüfusa Dahil Değil

	<i>Tarım Sektörü</i>	<i>Sanayi Sektörü</i>	<i>Hizmet Sektörü</i>
1927	76.5	8.5	15.0
1955	68.5	15.6	15.9
1960	64.4	17.4	18.2
1965	62.5	18.1	19.4

(4) Ibid., S. 128, Tablo - 8.

nüfusa katarak, toplam faal nüfusun dışında tutarak, ve nihayet tarımda faal kadın nüfusu tarımda faal erkek nüfusun yarısı kadar varsayar ve toplam faal nüfusa bu sayıda katılıyor sayarak 1927 yılı için üç farklı hali bulup bunları diğer yıllarla karşılaştırabiliriz. 1965 yılı nüfus sayımı sonuçları, bu çalışmanın yapıldığı sırada, sektörler itibariyle dağılımı gösteren şekilde, henüz resmî olarak yayınlanmış değildir. Biz bunları DİE'den özel olarak elde etmiş bulunuyoruz. 1955 ve 1960 yılları için Birleşmiş Milletlerin *Demographic Yearbook 1964* yayınından yararlanıyoruz.

Tablo - 5'den çıkarılabilecek sonuçları daha iyi gösterebilmek için 1927 - 1965 yılları arasındaki değişimleri ayrı bir tabloda tesbit etmeyi yararlı buluyoruz. Tablo - 6 bu amaçla düzenlenmiştir.

TABLO - 6

Toplam Faal Nüfusun Sektörler İtibariyle Dağılımında 1927 - 1965 Yılları Arasında Meydana Gelen Değişmeler

I.	Tarım Sektörü	Sanayi Sektörü	Hizmet Sektörü
1927 - 1955	— 4.4	— 3.9	— .5
1927 - 1965	— 9.8	6.3	3.5
1955 - 1960	— 3.2	1.5	1.7
1955 - 1965	— 5.4	2.4	3.0
1960 - 1965	— 2.2	.9	1.3
II.			
1927 - 1955	— 5.6	5.0	.6
1927 - 1965	—11.4	7.8	3.6
1955 - 1960	— 3.7	1.7	2.0
1955 - 1965	— 5.8	2.8	3.0
1960 - 1965	— 2.1	1.1	1.0
III.			
1927 - 1955	— 8.0	7.1	.9
1927 - 1965	—14.0	9.6	4.4
1955 - 1960	— 4.1	1.8	2.3
1955 - 1965	— 6.0	2.5	3.5
1960 - 1965	— 1.9	.7	1.2

Bu tablolara göre :

1. Sayımlarda tarımda faal olarak tespit edilen kadın nüfus toplam faal nüfus içinde olduğu gibi yer aldığı takdirde tarımda faal nüfusun en yüksek, toplam faal nüfus içinde hiç yer almadığı zaman en düşük oranda olduğu;

2. Tarımda faal her iki erkeğe karşılık bir kadının faal olması Türkiye gibi ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanan bir ülke için gerçeğe yakın veya uygun bir durum olarak kabul edilebilirse, 1927'de yüzde 80'in üstünde olan tarımda faal nüfusun toplam faal nüfus içindeki oranının yaklaşık olarak 40 yıllık bir sürenin sonunda henüz yüzde 70'in altına düşmediği, ve bu orta durumdaki oranın (1965: yüzde 71.5) üçüncü durumdaki orandan (1965: yüzde 62.5) çok birinci durumdaki orana (1965: yüzde 76.8) yakın olduğu;

3. 1927'de yüzde 82.9 olan tarımsal faal nüfus oranının 1965'e kadar yüzde 71.5'a düşerken (fark: - 11.4), aynı süre içinde sanayi ve hizmet sektörlerindeki faal nüfus oranlarının bu düşmeyi (veya farkı) bunun sırasıyla 2/3 si ve 1/3 i kadar, yani sanayi sektöründeki faal nüfusun artış oranı (yüzde 7.8) hizmet sektöründeki faal nüfusun artış oranının (yüzde 3.6) iki katı, diğer bir ifadeyle tarım sektöründen diğer sektörler geçişen 12 kişiden 8 i sanayi 4 ü hizmet sektöründe çalışır hale gelecek şekilde, artarak telâfi ettikleri;

4. 1927-1965 döneminin 1955 yılından önceki kısmında tarımsal faal nüfus oranındaki düşme yüzde 5.6 kadar iken, dönemin 1955'den sonraki 10 yıllık kısmında meydana gelen düşmenin (5.8) bunu aştığı;

5. Ne var ki, tarımsal faal nüfustaki düşme 1955 yılına gelinceye kadar hemen hemen tamamen sanayi sektöründeki faal nüfus oranında meydana gelen yükselme ile telâfi edilmiş ve hizmet sektörünün faal nüfus oranında kayda değer bir değişim olmamışken (1955 yılı son iki sektörün faal nüfus oranlarının birdiğeriyle yaklaşık olarak eşit hale geldiği yıldır: S - 11.2, H - 11.5), 1955 yılından sonra hizmet sektöründeki faal nüfusun oranındaki artışın sanayi sektöründeki faal nüfusun oranındaki artışı aşmaya başladığı görülmektedir.

1950 yıllarından itibaren hizmet sektörünün toplam milli gelir içindeki nispi payının artmaya başladığı hatırlanırsa, bu sektörde çalışan nüfusun gerek mutlak sayısında ve gerekse toplam nüfusa oranında bir yükselme olması tabii karşılanabilir. Buna karşılık, sanayide faal nüfusun toplam faal nüfusa oranında 1950'lerden sonra da devam eden bir artma olduğu halde, bu sektörün toplam milli gelir içindeki nispi payında kayda değer bir değişim olmamıştır. Tarım sektöründe ise, hem toplam milli gelir ve hem de toplam faal nüfusa oranla sektörün nispi payları düşmeye devam etmiştir.

Ve düşme milli gelir bakımından faal nüfus bakımından olduğundan büyük olmuştur.

Bu söylenenleri daha açık görebilmek için bu dört tarihteki sektör milli gelir paylarını sektör faal nüfus paylarına oranlama yoluna gidebiliriz. Bunu yaparken bu dört yılın sektör milli gelir paylarını her yılın içinde yer aldığı beş yılın ortalaması olarak alacağız. Örneğin, 1927 yılı milli gelirini o yılın kendi milli geliri olan 57.6 - 5.6 - 36.8 olarak değil, 1927-1931 yıllarının ortalaması olan 60-6-34 olarak alıyoruz.

Toplam olarak 100 olan toplam faal nüfusla toplam olarak 100 olan toplam milli gelir elde edildiğine göre, toplam faal nüfusun yüzde 40 ı tarımda, yüzde 30 u sanayide, yüzde 30 u da hizmetler sektöründe çalışıyor ve sırasıyla toplam milli gelirin yüzde 40, yüzde 30 ve yüzde 30 unu üretiyor olsalardı, her sektördeki MG/FN oranları bir diğerinin aynı ve 1 olurdu. Her sektörün fiili MG/FN oranı bu varsayımsal fakat aynı zamanda ülke ortalamasını teşkil eden birim verimlilikten ne yönde ve ölçüde sapıldığını gösterecek ve sektörlerin birbiri karşısındaki nispi durumlarını tespiti yarayacaktır.

TABLO - 7

Her Sektörün Toplam Millî Gelir İçindeki (%) Payı / Aynı Sektörün Toplam Faal Nüfus İçindeki (%) Payı (% MG/ % FN)

	<i>Tarım</i>	<i>Sanayi</i>	<i>Hizmet</i>
1927	60.0 : 82.9 = .72	6.0 : 6.2 = .97	34.0 : 10.9 = 3.12
1955	46.5 : 77.3 = .60	17.0 : 11.2 = 1.52	36.5 : 11.5 = 3.17
1960	44.0 : 73.6 = .60	16.5 : 12.9 = 1.28	39.5 : 13.5 = 2.93
1965	39.0 : 71.5 = .55	17.5 : 14 = 1.25	43.5 : 14.5 = 3.00

Bu tablodan açıkça görüldüğü gibi, 1930'lardan itibaren tarım sektörünün toplam faal nüfus içindeki nispi payındaki azalma ile bu sektörün toplam milli gelir içindeki payındaki azalma o şekilde olmuştur ki, tarım sektöründe ülke ortalamasına göre gittikçe küçülen bir verimlilik sağlanabilmiştir. Diğer bir ifadeyle, tarımın milli hasıla içindeki payı diğer sektörlerin milli hasıla içindeki paylarının artmasından dolayı azaldığı halde, tarımda elde edilen hasıla için diğer sektörlerle oranla daha fazla işgücü harcanmıştır. Sanayi sektöründe önce bir yükselme olmuş, fakat son on yılda önemli ölçüde bir gerileme meydana gelmiştir. Hizmet sektöründe ise,

dönemin başları ile sonları itibariyle önemli bir değişme olmamıştır. Hizmet sektörü, ülke ortalamasına göre en verimli sektör olma durumunu muhafaza etmiştir. Dönemin ilk yirmi yılında (1930-1950) bu sektörde çalışan nüfusun nispi payı aynı kalır veya cüzi de olsa artarken milli hasıla içindeki nispi payının azalmış olması, üzerinde durduğumuz anlamdaki verimliliğinin bir miktar düşmesine sebep olmuş, fakat ne var ki, 1950'den sonra her iki büyüklükteki değişme başlangıçtaki duruma dönmeyi mümkün kılan bir seyir göstermiştir.

Sonuç :

1. Ele alınan dönem boyunca tarım sektörünün toplam milli gelir içindeki payında önemli sayılabilecek bir düşme olmakla beraber, başlangıç payının çok yüksek olmasından dolayı, düşmenin etkisi büyük olmamıştır. Bugün ülke toplam gelirin halâ yüzde 40 a yakını tarımdan gelmektedir. Gelişmiş sanayi ülkelerinde bu oran yüzde 10 civarındadır.

2. Başlangıçta toplam milli gelir içindeki payı yüzde 6 olan sanayi sektörünün bugünkü payı bunun üç katına çıkmış olmakla beraber, ülkenin sanayileşmiş olmasından söz edilebilecek bir seviyeden uzaktır. Gelişmiş sanayi ülkelerinde bu oran yüzde 40-45 arasındadır.

3. Toplam milli gelir içindeki payı başlangıçta da yüksek olan hizmet sektörü önemini daha da arttırarak toplam milli gelirin yüzde 40-45 ini veren bir seviyeye ulaşmıştır. Türkiyenin gelişmiş sanayi ülkelerine benzerliği yalnız hizmet sektörünün toplam milli gelire katkısı bakımından söz konusu olmaktadır. Bu oran sözü edilen ülkelerde yüzde 45-50 civarındadır.

4. Tarımda faal nüfusun toplam faal nüfus içindeki yerinin gelişmiş sanayi ülkelerinde ortalama olarak yüzde 15 civarında olmasına karşılık, Türkiye ekonomisindeki yeri halâ yüzde 70 in üstündedir. Ekonomimizin geri bir tarım ekonomisi olduğunu bundan daha iyi hiç bir ölçü gösteremez.

5. Sanayileşmiş zengin ülkelerde toplam faal nüfusun yüzde 40-45 i sanayi sektöründe çalışırken, bu oran ülkemizde yüzde 15 civarındadır. Ve Türk ekonomisinin ancak bu sektöründeki yapı gelişmiş ülkelerin sanayi sektörlerindeki yapıya yakınlık göstermektedir.

6. Çok gelişmiş zengin ülkelerde hizmet sektörünün toplam gelire katkısı gibi istihdam sağladığı nüfusun toplam faal nüfus içindeki payı da çok yüksektir: yüzde 40-45. Türk ekonomisinde bu sektörde çalışan nüfus toplam faal nüfusun yüzde 15 i kadardır.

7. Hizmet sektörü, gelişmiş zengin ülkelerde maddi mal üreten sektörlerin ve özellikle de sanayi sektörünün mutlak olarak çok yüksek üretim seviyelerine ulaşmasından sonra (ve bu yükselişe paralel olarak) genişlemişken, ve bu genişleme hem hasıla hem de istihdam ettiği faal nüfus itibariyle olmuşken, türk ekonomisinde buna benzer bir gelişme olmadan genişlemiş durumdadır; yani bu genişleme sadece üretilen hizmet hasılası (veya yaratılan gelir) bakımından meydana gelmiş bulunmaktadır.

8. Adam başına düşen milli geliri yüksek olmayan bir ülkede bu gelirin yarısına yakın bir kısmının hizmet üretiminden geliyor olması, hele bu ülke bazı hizmetleri önemli ölçüde ihraç eder durumda bir ülke değilse, sıhhatli bir durum sayılamaz.

9. Azgelişmiş bir ülke, ve böyle bir ülke olarak Türkiye, ekonomik gelişmenin gerekli kıldığı malların (gıda maddeleri ve yatırım mallarının) üretimini arttırmadan gelişmesini güven altına alamaz.

10. Hizmet sektörü gerek üretim hizmetleri ve gerekse tüketim hizmetleri üretimi ile ancak diğer iki sektördeki gelişmeye bağlı olarak geliştiğinde ekonominin sıhhatli bir gelişme içinde olduğundan sözedilebilir. Aksi halde ekonominin sıhhatinden şüphe etmek gerekir. Türkiye bugün böyle bir ekonomiye sahip bulunmaktadır.